

Кудабаева Перизат Асанбаевнаның
6D010300 – «Педагогика және психология» мамандығы бойынша
философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін қорғауға дайындалған
**«Болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық
коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру»**
атты диссертациясының

АҢДАТПАСЫ

Зерттеудің өзектілігі. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы бәсекеге қабілетті дамыған отыз мемлекеттердің қатарына қосылудағы жастардың экономикалық, құқықтық, рухани, мәдени жағынан, оның ішінде құзыретті тұлға ретінде қалыптасуы маңызды мәселелердің бірі болып отыр.

Қазақ елінің тәуелсіздігін алып, басқа елдермен саяси, экономикалық және мәдени байланысқа түсуі ағылшын тілін оқытудың маңыздылығын көрсетіп, оның мақсатын анықтап берді. Басқа тілді қоғамда, мәдениетте өз орнын таба білу үшін сол елдің тілін ғана меңгеру аз, сол тілде сөйлейтін халықтың мәдениетін де меңгеру керек. Жаңа әлеуметтік мәдени кеңістіктің пайда болуы білім беру жүйесінің алдына халықаралық мәдени-кәсіптік қарым-қатынастарды жүзеге асыра алатын, яғни мәдениетаралық құзыретті мамандар даярлауды мақсат етіп қояды.

Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында: «Болашақта ұлттың табысты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалады. Сондықтан, әрбір қазақстандық, сол арқылы тұтас ұлт ХХІ ғасырға лайықты қасиеттерге ие болуы керек. Мысалы, компьютерлік сауаттылық, шет тілдерін білу, мәдени ашықтық сияқты факторлар әркімнің алға басуына сөзсіз қажетті алғышарттардың санатында. Сол себепті, «Цифрлы Қазақстан», «Үш тілде білім беру», «Мәдени және конфессияаралық келісім» сияқты бағдарламалар ұлтымызды, яғни барша қазақстандықтарды ХХІ ғасырдың талаптарына даярлаудың қамы», - деген болатын.

Осы ретте Елбасымыз білім саласында қазіргі жасалып жатқан реформалар білімді де білгір, іскер, компьютерлік сауатты, азаматтық белсенділігі мен шығармашылығы қалыптасқан, өздеріне жауапкершілік ала отырып, өздігінен шешімдер қабылдай білетін, стратегиялық мақсаттар қоя отырып, оларға қол жеткізе алатын, өз бетімен ізденетін, ұлттық ерекшелігімізді айқындайтын рухани мәдениетті, халықаралық мәдени-кәсіптік қарым-қатынастарды жүзеге асыра алатын мамандар даярлауды меңзегенін айта кеткен жөн.

Қазақстан Республикасының білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының «экономиканың орнықты дамуы үшін білім берудің және ғылымның бәсекеге қабілеттілігін арттыру, адами капиталды дамыту, зияткер, дене бітімі және рухани жағынан дамыған, табысты азаматты қалыптастыру, сондай-ақ әлеуметтік, рухани мәдени білімі бар білікті мамандармен қоғамды қамтамасыз ету болып отыр»

деген негізгі мақсаты әлемдік білім беру кеңістігіне енудің бірден бір көкейкесті мәселесі - болашақ мамандардың мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесін көтеріп отырғаны белгілі.

Заманауи жағдайда бәсекеге қабілеттілік құрылымындағы компоненттің бірі ретінде коммуникативтілік алға қойылды. Ал, кез-келген маманның басқа қызметкерлермен қарым-қатынасты жеңіл орнатуы, әрине, алдына қойылған міндеттерді шешу тұрғысынан келгенде бұл қарым-қатынастың тиімділігі коммуникативтік қабілет пен құзыреттіліктің даму деңгейіне тәуелді.

Орын алып отырған әр түрлі қарым-қатынастар білім беру саласында белсенді түрде әсер етіп ұтқырлыққа және жаңа тарихи кезең міндеттеріне барабар жауап бере алуды талап етіп отыр. Сондықтан да, қоғамда білімділік және интеллект ұлттық құндылықтар тобына, ал адамдардың жан-жақты дамуы, кәсіби даярлығының ауқымдылығы мен икемділігі, шығармашылыққа ұмтылысы мен стандартты емес міндеттерді шешу іскерлігі Отанымыздың маңызды дамушы факторларына айналуға. Мемлекетіміздің халықаралық байланыстары барған сайын күшейе түсіп, еліміздің қай саласында болмасын шет елдермен қарым-қатынас орнаған. Бәсекеге қабілетті бола отырып, мұндай қарым-қатынасты нығайтып, жандандыра түсу үшін шетел тілін, оның ішінде ағылшын тілін жете меңгерудің маңызы зор.

Бүгінде шетел тілі мұғалімдерінің алдында тек тілді жетік меңгеру талабы ғана емес, сонымен қатар, сол тілде сөйлейтін халықтардың мәдениетін, салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарын, өмір сүру салты мен мінез-құлық нормалары ережелерін білу және оны болашақ ұрпаққа оқыту міндеті тұр. Сондықтан оқып үйреніп жүрген тілдің, сол тілде сөйлейтін елдің мәдениетін білмей, оны меңгермей тұрып, сол тілде құзыреттілік біліктілікке қол жеткізу мүмкін емес. Шетел азаматтарымен коммуникативтік қарым-қатынасқа түсе білетін шетел тілінің маманы мәдениетаралық қарым-қатынастарды да нығайтатыны анық.

Қазіргі кезде коммуникативті тәсілмен тығыз өзара байланыста арнайы мақсаттар үшін шетел тілін оқытуға мәдениетаралық тәсіл дамуда, немесе солай аталатын лингвистика саласындағы білімнің мәдениетаралық парадигмасы жетілдірілуде. Мәдениетаралық тәсілдің құзыреттілік тәсілмен үйлесуі лингводидактикада оның басқа лингвомәдени қауымына тиістілігін саналық және есепке алу негізінде коммуникация бойынша басқа тілді серіктеспен сөйлеу қатысымын құру қабілеттілігі ретінде түсіндірілетін мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілік ұғымының пайда болуына алып келді.

Мәдениетаралық қарым-қатынас пен мәдениетаралық құзыреттілік мәселелері көптеген шетел, Ресей және отандық ғалымдардың зерттеу нысанына айналған. Мәдениетаралық оқытуды ұйымдастыру мәселелері, мазмұны мен формалары, әдістері мен технологиялары Н.Хомский, Э.Холл, М. Байрам, А. Томас, М. Канэйл, Д. Деардорф, А.Е. Фантини, Р.Д. Льюис, И.И. Халеева, С.Г. Тер-Минасова, Н.М. Громова, Н.Д. Гальскова, А.П.

Садохин, Н.Ф. Коряковцева, Д.Б. Гудков, Ю. Рот, Г. Коптельцева, В.П. Фурманова, А.А. Леонтьев, И.А. Зимняя, И.В.Андреева, Т.Г. Грушевицкая, С.С.Құнанбаева, М.А.Құдайқұлов, М.Х.Балтабаев, Ш. Т.Таубаева, К.С. Құдайбергенованың зерттеулерінде қарастырылған.

Мәдениетаралық құзыреттіліктің мәнін зерттеумен байланысты мәселелерге әдіскерлер назарын ерекше аударуда: жалпы орта білім беретін мектептерде (Н.Д. Гальскова), шет тілі көмегімен бакалавр-педагогтардың мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыру (Г.Н. Слепцова), қосымша білім беру жағдайында жоғары сынып оқушыларының мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру (Е.В. Коляникова), техникалық жоғары оқу орындарында студенттердің мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыру (Садчикова Я.В.), студенттердің кәсіби мәдениетаралық құзыреттілігін қалыптастыру (Писаренко А.Н.).

Аталмыш мәселе бойынша психологиялық әдебиеттерге жүргізілген талдау көрсеткендей, соңғы жылдары құзыреттілік ұғымының түрлі аспектілерін көптеген зерттеушілер қарастыруда. Білім беру ортасында құзыреттілікті зерттеуге И.А. Зимняяның, А.В.Хуторскойдың еңбектері үлкен үлесін қосты; Л.А.Петровскаяның еңбегінде қарым-қатынастағы құзыреттілік мәселесі; Н.А.Лошкареваның еңбектерінде пәндік құзыреттілікті қалыптастырудың мәселелері қарастырылған. М.Стобарттың Еуропа тұрғындарының құзыреттіліктері жөнінде жазған еңбегі, Дж.Равеннің әлеуметтік құзыреттілік, С.Холлифорд пен С.Уиддеттың адами ресурстарды басқару саласындағы құзыреттіліктері, Т.Ю.Базаровтың кәсіби құзыреттіліктердің дамуы, А.А. Деркач пен В.Г.Зазыкинның акмеологиялық құзыреттіліктері және қазақстандық психолог ғалымдар психолог ғалымдар Ж.Ы. Намазбаева, М.Ә. Перленбетов, Р.Б. Каримова, Н.Б. Жиенбаева, Л.О. Сарсенбаеваның және т.б. ғалымдардың еңбектері маңызды орынға ие.

Біздің зерттеу тақырыбымызға жақын жоғары оқу орындарында мәдениетаралық құзыреттілікті ойын іс-әрекеттері негізінде қалыптастыру мәселесі бойынша А.А.Қарабаеваның, шеттілдік білім беруді ақпараттандыру жағдайында мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттерді қалыптастырудың ғылыми теориялық негіздері мәселесі бойынша А.Т.Чакликованың, болашақ аудармашылардың коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыру мәселесіне Г.М.Касымованың еңбегі арналған, заманауи шеттілдік білім берудің әдіснамасы мәселесі С.С. Құнанбаеваның, ақпараттық технологиялар арқылы студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі бойынша К.Т.Мулдабекованың еңбектерінде зерттелген.

Мемлекеттің бірыңғай ақпараттық кеңістікті пайдалануға деген ұмтылуы қарым-қатынастың негізгі құралы болып табылатын шетел тілінің рөлі мен мәнін күшейте түседі.

Заманауи технологияларды пайдалану негізінде шетел тілін оқытудың негіздерін қайта қарастырудың қажеттілігін туғызатын шетел тілдерін, оның ішінде ағылшын тілін оқыту қазақстандық білім берудегі басым бағыттарының бірі болып табылады. Шетел тілдерін оқытудың аталған

кезеңінің басты мақсаты тек сөйлеу іс-әрекетінің төрт түрлерімен (сөйлеу, тыңдау, оқу және жазу) байланысты тілдік құзыреттілік қана емес, сонымен қатар тіл үйренушілердің еркін қарым-қатынас жасау дағдыларын, тілдік материалды тәжірибе жүзінде пайдалану дағдыларын дамыту және танымдық ракурстарды кеңейту (елтану және мәдени реалиялармен танысу, сөйлеу этикетін білу және т.б.) болып табылады.

Білім беру саласында ақпараттандырудың түрлі аспектілері, оқыту үдерісінде құзыреттілік, кәсіби құзыреттілік мәселелерінің теориясы мен әдістемесі В. П. Беспалько, В. С. Гершунский, Е.С. Полат, В.А.Каймин, А. П. Ершов, И. В. Роберт, С.Г. Григорьев, В. В. Гриншкун, В. С. Корнилов, Е.Ы.Бидайбеков, Д.М.Джусубалиева, К.М. Беркимбаев, С.Т.Мұхамбетжанованың және маманды кәсіби даярлау үдерісінің психологиялық-педагогикалық негіздері Ұ.М.Әбдіғапбарова, С.М.Кеңесбаевтың және т.б. ғалымдардың еңбектерінде зерделенген.

Жоғарыда аталған жұмыстар, елімізде білім беруді ақпараттандыру мен пәндерді оқыту теориясы мен әдістемесі бойынша ғылыми ізденістер негізін қалауға мүмкіндік береді.

Жүргізілген ғылыми-зерттеу жұмыстары мен ғылыми-педагогикалық әдебиеттерге жасалған талдаулар мәселенің теориялық зерттеулердегі және тәжірибедегі бүгінгі жағдайын талдай келе, осы қазіргі уақытқа дейін арнайы зерттеулер жүргізілмегенін, тек қана оның жеке аспектілері қарастырылғандығын атап өту керек. Мұны келесі қарама-қайшылықтарданкөруге болады:

- білім беру жүйесінің талаптарына сай халықаралық, мәдениетаралық қарым-қатынастарды жүзеге асыра алатын мәдениетаралық коммуникативтік құзыретті болашақ ағылшын тілі мұғаліміне деген сұраныстың артуы мен маманның мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігінің педагогикалық үрдісіндегі дамуына бағытталған үлгісі мен бағдарламаның жоқтығы арасында;

- болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудағы заманауи технологиялар мен пәндердің мүмкіндіктері мен олардың жоғары оқу орындарында толығымен пайдаланылмайтындығы арасында;

- болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру қажеттілігі мен оның теориялық және әдістемелік негіздерінің жеткіліксіз зерттелуі және арнайы әдістемелік құралдармен қамтамасыздандырылмауы арасында.

Аталған қарама-қайшылықтардың дұрыс шешімін іздестіру бізге зерттеу мәселесін анықтауға және тақырыпты: **«Болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру»** деп таңдауға негіз болды.

Зерттеудің мақсаты: болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыруды теориялық тұрғыдан негіздеп, әдістемесін жасау

Зерттеудің нысаны: жоғары оқу орындарындағы біртұтас педагогикалық үдеріс

Зерттеудің пәні: жоғары оқу орындарында болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру

Зерттеудің міндеттері:

- «мәдениетаралық құзыреттілік» ұғымының мәнін анықтау;
- жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдердің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық аспектілерін анықтау;
- болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін заманауи технологиялар негізінде қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделін жасау;
- жоғары оқу орындарында болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін заманауи технологиялар негізінде қалыптастырудың әдістемесін жасау және оның тиімділігін тәжірибелік эксперимент жүзінде тексерістен өткізу.

Зерттеудің ғылыми болжамы: егер, болашақ ағылшын тілі мұғалімінің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық негіздері анықталып, құрылымдық-мазмұндық моделі жасалып, оның тиімділігі педагогикалық шарттар арқылы оқу үдерісінде жүзеге асырудың әдістемесі негізінде тәжірибеге ендірілсе, онда болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық коммуникативтік іс-әрекеттік сапасы артады, *өйткені* олардың мәдениетаралық қарым-қатынас жасау қабілетінің дамуына, коммуникативтік қабілетінің жоғарылуына, мәдениетаралық құзыреттілігінің қалыптасуына мүмкіндік туады.

Зерттеудің жетекші идеясы: студенттердің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін заманауи технологиялар негізінде қалыптастыру нәтижесінде болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық қарым-қатынастарды жүзеге асыра алатын, коммуникативтік қабілеті қалыптасқан, тез арада дұрыс шешім қабылдай алатын тұлға болып өсуіне мүмкіндік туады.

Зерттеу әдістері: Зерттеу жұмыстарын жүзеге асыруда теориялық (философиялық, психологиялық, педагогикалық және ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау, қорытындылау, салыстыру, жинақтау, топтастыру); эмпирикалық (сауалнама, әңгімелесу, бақылау, тест, эксперименттік жұмыстар) статистикалық (зерттеу нәтижелерінің сенімділігін математикалық-статистикалық тұрғыдан өңдеу) әдістер қолданылды.

Зерттеудің әдіснамалық және теориялық негіздері болып білім беру жүйесінің философиялық, психологиялық-педагогикалық, ғылыми-техникалық негіздері; оқыту үдерісінің әдіснамалық негіздері; қазіргі білім беру мәселелері; кәсіптік білім беру; білім беру мазмұнын дамытуға ықпал ететін психологиялық-педагогикалық және философиялық тұжырымдары мен ұстанымдары, құзыреттілікті қалыптастыру саласындағы отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері саналады.

Зерттеу базасы: Эксперимент жұмыстары Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінде, Тараз мемлекеттік педагогикалық институтында және Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университетінде жүргізілді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық маңыздылығы:

- философиялық, психологиялық және педагогикалық әдебиеттерді жан-жақты талдау негізінде «мәдениетаралық құзыреттілік» ұғымының мәні нақтыланды;

- болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін заманауи технологиялар негізінде қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі жасалды;

- болашақ ағылшын тілі мұғалімінің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін заманауи технологиялар негізінде қалыптастырудың әдістемесі жасалды.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы: болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін заманауи технологиялар негізінде қалыптастыру бойынша даярланған білім беру құралдары оқу үдерісі мен тәрбие жұмысы тізіміне ендірілді:

- «Болашақ маманның мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың негіздері» атты элективті курстың оқу бағдарламасы (5B011900 - «Шет тілі: екі шет тілі» мамандығы студенттеріне арналған);

- «Communication club» үйірмесінің жоспары мен жұмыс мазмұны;

- «Мәдениетаралық коммуникация бойынша тәжірибелік тапсырмалар жинағы» атты оқу-әдістемелік құралы (5B011900 - «Шет тілі: екі шет тілі» мамандығы студенттеріне арналған);

- «Мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудағы Podcast, Case Study, Framing технологиялары» атты болашақ ағылшын тілі мұғалімдеріне арналған оқу-әдістемелік құралы.

Қорғауға ұсынылатын қағидалар:

- педагогика және психология ғылымында «құзыреттілік» ұғымының шығу генезисі, «мәдениетаралық құзыреттілік» ұғымының мәні;

- болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың құрылымдық-мазмұндық моделі компоненттер мен көрсеткіштердің, деңгейлердің жиынтығы;

- жоғары оқу орнында болашақ ағылшын тілі мұғалімдерінің мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін заманауи технологиялар негізінде қалыптастырудың әдістемелік жүйесі: 5B011900 - «Шетел тілі: екі шетел тілі» мамандығы студенттеріне арналған «Болашақ маманның мәдениетаралық коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың негіздері» элективті курсы, «Communication club» үйірмесінің мазмұны мен жұмыс жоспары.

Зерттеу нәтижелерін апробациялау және енгізу:

Диссертациялық жұмыстың мазмұны 13 еңбекте жарық көрді. Оның ішінде 5 мақала халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдарында, 4 мақала ҚР Білім және ғылым саласындағы бақылау

Комитеті ұсынған ғылыми журналдарда, 1 мақала шетелдік ғылыми басылымда, 1 мақала Scopus базасының деректер қорына енген шетелдік журналда жарияланды. Диссертация тақырыбы бойынша 2 оқу-әдістемелік құралы жарық көрді.

Зерттеу жұмысының негізгі тұжырымдары, теориялық және практикалық нәтижелері халықаралық конференцияларда талқыланды: «Шығармашылық мамандық педагогтарының кәсіби даярлығы: ізденістер, үрдістер және болашақта күтілетін нәтижелер» атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция (Түркістан, 2015); «European Conference on Education and Applied Psychology» атты 6-шы халықаралық ғылыми конференция (Австрия, 2015); Международная конференция «III весенние научные чтения» (Харьков, 2015); «Теория и практика современной науки» атты XX халықаралық ғылыми тәжірибелік конференция (Мәскеу, 2015); «Ғылым, білім және өндіріс интеграциясы Ұлт жоспарын іске асырудың негізі» атты Халықаралық ғылыми практикалық конференция (Қарағанды, 2017).

Диссертацияның құрылымы мен көлемі: Диссертация кіріспеден, екі бөлімнен және қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен, қосымшалардан тұрады. Диссертацияның жалпы көлемі 191 бет болып табылады, 204 дереккөзде белгіленген және 15 кесте мен 20 суреттер қамтиды.